

greekarchitects.gr

ERA REVIEW

WINTER-SPRING 2012 Issue 03

Νέες εμπειρίες σε χώρους φιλοξενίας
New experiences in spaces of hospitality

της Ελένης Τάιτλα,
Αν. Καθηγήτριας ΤΕΙ Αθίνας

Η φιλοξενία του έργου της Αρχιτεκτονικής στην Πλατωνική Χώρα: αυτόνομη ύπαρξη ή σκηνοθεσία φαντασμάτων στην άβυσσο;

Η Ελένη Τάιτλα μπροστά σε πίνακα της Πλάτος Σκαρδέλη από τη σειρά Διακρίσεις, 2002-3

1. Εισαγωγή

Στα όρια του Δυτικού Λόγου, η ύπαρξη των όντων έχει διττή υπόσταση. Ο Πλάτων συλλογίζεται το *ον* ως απόλυτη και αμετάβλητη ιδέα από τη μία μεριά και το αισθητό *είδωλόν* της ή *μίμημα* από την άλλη. Όσον αφορά την τέχνη, έμφαση δίνεται στα δυο άκρα της δημιουργικής διαδικασίας: στην απόλυτη μορφή ή *ιδέα* ως έκφραση του καλού, της αρμονίας και της αλήθειας, και τη σωματοπραγματική της έκφραση ως *μίμημα* ή *είδωλον*. Η αυτονομία ως εσωτερική ενότητα του έργου ορίζεται με αυτή την έννοια.

Η φιλοξενία του έργου της αρχιτεκτονικής στην Πλατωνική Χώρα: αυτόνομη ύπαρξη ή σκηνοθεσία φαντασμάτων στην άβυσσο;

* Το κείμενο αυτό αποτελεί εξέλιξη του κειμένου που δημοσιεύθηκε αρχικά ως: "Architecture in the chora of Plato's Timaeus: Deconstructionist reading vs Hermeneutical Understanding" και έχει αποτελέσει ανακοίνωση στο: 2nd Mediterranean Congress of Aesthetics, με θέμα: Espace et Memoires, Tunis, 6-8 Μαρτίου 2003, Δημοσιεύτηκε με τα πρακτικά του συνεδρίου στο: Espace et Memoires, εκδ. Association Tunisienne d'Esthetique et de Poietique & Maghreb Diffusion, Tunis 2005, σελ. 67-74.

Ο ορισμός άμξης της αυτονομίας του έργου σε δυο ποιοτικά απόλυτα διαφοροποιημένα μεταξύ τους οντολογικά επίπεδα καθιστά λογικά αδύνατη την προσέγγιση των δυο αυτών επιπέδων, του μεταφυσικού από τη μία και του αισθητού από την άλλη. Ο Πλάτων, στον Τίμαιο, επικερώντας αυτή την προσέγγιση που βρίσκεται έξω από τη λογική και έξω από τη μυθική σκέψη όπως μας ήζει, ορίζει ένα ενδιάμεσο, οριακό τόπο, τη χώρα, και προσπαθεί να τη διερευνήσει. Η χώρα, ως το κενό που χάσκει μέσα στα όντα και υπονομεύει την αυτονομία τους, άρχισε να αποκτά σημαντικό ρόλο στη Δυτική τέχνη και αρχιτεκτονική από την Αναγέννηση και μετά. Η στέρηση του λόγου από τη μεταφυσική του θεμελίωση κατά τους νεώτερους χρόνους μακριά από το να οδηγεί στην αναμενόμενη αυτονομία, είχε ως αποτέλε-

σμα τη συρρίκνωση και τον διαμελισμό του όντος με όρους της επιστήμης στη βάση της υποθετικοσυναγωγικής Καρτεσιανής λογικής. «Υέ του Ανθρώπου, δεν είσαι παρά ένας σωρός από σπασμένα είδωλα» γράφει ο T. S. Eliot στις αρχές του 20ου αιώνα, ενώ ο Κυβισμός πρώτος εκθέτει, μέσω σφηνά τα *facets* και τα *papier collés*, τη νέα έννοια της αυτονομίας της τέχνης. Στο θεμελιακό έργο των Μοντέρνων μαθηματικών *Principia Mathematica* των Russell-Whitehead, τα καθαρά μαθηματικά ορίζονται μέσω από την απουσία τους τόσο από τα πράγματα όσο και από την αλήθεια. Παρ' όλα αυτά, όπως αποδεικνύει ο Gödel, ακόμη και μετά από αυτές τις περικοπές, τα μαθηματικά μένουν μετέωρα γιατί είναι αδύνατον να επιτευχθεί απόλυτη εσωτερική συνάφεια ενός συστήματος. Από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και

μετά, τόσο η φιλοσοφία όσο και η τέχνη επιχειρούν την ανασυγκρότηση του όντος, όχι μέσω από την αναβίωση κάποιας μεταφυσικής, αλλά μέσω από τη διερεύνηση του οριακού τόπου που καθιστά δυνατή ή αδύνατη τη σχέση ανάμεσα στη μεταφυσική και τη σωματοπραγματική ύπαρξη των όντων. Η Ερμηνευτική φιλοσοφία του Hans-Georg Gadamer από τη μία και η φιλοσοφία της Αποδόμησης του Jacques Derrida από την άλλη, εκφράζουν δυο, διαμετρικά αντίθετες κυρίαρχες φιλοσοφικές προσεγγίσεις με αυτή την έννοια. Σε αυτή τη μελέτη, μετά από μια σύντομη αναφορά στη έννοια της χώρας στον Πλατωνικό Τίμαιο, θα αντιπαρατεθεί η ερμηνεία της Πλατωνικής χώρας από τον Derrida στην ερμηνεία της από τον Gadamer. Στη συνέχεια, θα επικριρηθούν παράλληλα γενεαλογικές προσεγγίσεις της Δυτικής αρχιτεκτονικής σε αυτή τη βάση.

2. Η Χώρα του Πλάτωνα

Ο Πλάτων, στο διάλόγο του Τίμαιος, ασχολείται με τη δημιουργία του κόσμου. Σύμφωνα με τον αστρονόμο και φυσικό φιλόσοφο Τίμαιο, το σύμπαν είναι μοιρασμένο σε δυο, απόλυτα διαφορετικά μεταξύ τους γένη της ύπαρξης: το ένα αφορά τις ιδέες που είναι απόλυτες και αμετάβλητες, ενώ το δεύτερο περιλαμβάνει τα αισθητά είδωλα των ιδεών και αφορά τον υλικό και διαρκώς σε μεταβολή κόσμο της δημιουργίας. Για να γίνει δυνατή η δημιουργία του υλικού κόσμου από τις ιδέες, ο Πλάτων επινοεί ένα «ενδιάμεσο» είδος όντος, ένα τρίτο γένος, τη χώρα. Η χώρα είναι η υποδοχή κάθε γέννησης, κάτι σαν μητέρα ή τροφός,

που δέχεται αιωνίως τα πάντα χωρίς ποτέ να αφομοιώνει κάποιο από τα χαρακτηριστικά των εισερχομένων όντων (48-49a). Βρίσκεται σε διαρκή κίνηση και αλληλαγή, με σκοπό να δώσει μορφή στα αισθητά (50c). Στην προσπάθειά του να διερευνήσει το είδος της λογικής μέσω του οποίου η χώρα θα μπορούσε να καταστεί προσεγγίσιμη, ο Πλάτων τη διαφοροποιεί από τα δυο άλλα γένη του όντος: το πρώτο γένος του όντος, το «όντος» ή «παράδειγμα» συληλαμβάνεται μόνο με τη λογική, ενώ το δεύτερο, η «εικόνα» του ή το «αντίγραφο» του συνιστά αντικείμενο της γνώμης και των αισθήσεων. Σε αντίθεση με τα

δυο αυτά γένη, στη χώρα μπορεί να μας οδηγήσει, χωρίς τη μεσολάβηση των αισθήσεων, ένας νόθος συληλογισμός που μοιάζει με όνειρο. Όταν ισχυριζόμαστε, ήζει ο Τίμαιος, ότι όλα όσα υπάρχουν θα πρέπει να καταλαμβάνουν κάποιο χώρο αφού σιδηήποτε δεν είναι κάποιο, ούτε στη γη ούτε στον ουρανό, απλά δεν υπάρχει, τότε είναι σαν να βλέπουμε τη χώρα μέσα σε όνειρο (52a - d). Αυτό δεν μας επιτρέπει να οδηγηθούμε σε ένα λογικά έγκυρο επιχείρημα. Ο Πλάτων συνεχίζει με τη δημιουργία του κόσμου. Η γέννηση του κόσμου προέρχεται από την συνδυασμένη δράση της ανάγκης και του νοού.

Η χώρα δέχεται τα τέσσερα επονομαζόμενα στοιχεία - φωτιά, νερό, αέρα και γη - που υπήρχαν πριν από τη δημιουργία (48a-d), σε πλήρη αταξία. Τα οριάζει με τέτοιο τρόπο ώστε - πριν από οποιαδήποτε κοσμική τάξη - επιτυγχάνεται μια υποτυπώδης τάξη των στοιχείων (53d). Μόνο με τη δράση του Θεού (νοος) αυτή η υποτυπώδης τάξη γίνεται πραγματική κοσμική τάξη μέσω της εφαρμογής της γεωμετρικής αναλογίας. Τόσο ο Cornford όσο και Gadamer συμφωνούν ότι σε αυτή

την κατάσταση υποτυπώδους τάξης, τα τέσσερα στοιχεία έχουν ήδη μαθηματική δομή, που απορρέει από τη γεωμετρία των δύο τριγώνων: του ορθογώνιου ισοσκελούς και του μισού ισόπλευρου, σκαληνού τριγώνου.¹ Ένας συνδυασμός ορθογώνιων ισοσκελών τριγώνων δίνει τον κύβο, ενώ το κανονικό τετράεδρο, το κανονικό οκτάεδρο και το κανονικό εικοσάεδρο προέρχονται από συνδυασμούς σκαληνών τριγώνων. Ο κύβος αντιστοιχεί στη γη, το κανονικό τετράεδρο στη

φωτιά, το κανονικό οκτάεδρο στον αέρα και το κανονικό εικοσάεδρο στο νερό. Μεταμόρφωση του ενός στοιχείου στο άλλο είναι δυνατή μέσω από διαίρεση και επανασυνδυασμό των συστατικών τους μονάδων. Ένα πέμπτο στερεό, το δωδεκάεδρο, χρησιμοποιείται από τον Θεό για να ορίσει το όριο του σύμπαντος. Ο Θεός αναλαμβάνει τη δημιουργία των μεμονωμένων σωμάτων από τα τέσσερα στοιχεία σύμφωνα με την ιδέα τους ή παράδειγμα και την μαθηματική αρμονία.

3. Ο Hans-Georg Gadamer στη Χώρα του Πλάτωνα

Στη συνέχεια, στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε την έννοια της χώρας περισσότερο, θα αναφερθούμε στην προσέγγιση του Τίμαιου από τον Hans-Georg Gadamer, στο πλαίσιο της Φιλοσοφικής Ερμηνευτικής. Στο έργο του «Ιδέα και πραγματικότητα στον Πλατωνικό Τίμαιο»², ο Gadamer επιμένει ότι η χώρα είναι η αναπόφευκτη συνέπεια της κατανόησης του κόσμου με όρους ειδώλου, δηλαδή αντίγραφου ή εικόνας μιας ιδέας. Με αυτό τον τρόπο, ισχυρίζεται ο Gadamer, «το είδωλον είναι ταυτόχρονα ένα και δύο».³ Με την έννοια ότι το είδωλον είναι μια απλή εμφάνιση, ενώ το είναι του (ιδέα) είναι στην πραγματικότητα διαφορετικό από τη θέση του στο χώρο. Έτσι το είδωλον και η χώρα είναι δύο και ένα συγχρόνως. Επιπλέον, ο Gadamer υποστηρίζει ότι η χώρα ως χώρος δεν είναι απλά μία principium individuationis (αρχή εξατομικεύσεως) σε σχέση με το χρόνο, απλά μία principium individuationis η οποία «βασίζεται στην συνολική νομοτέλεια του χώρου».⁴ Αυτό

είναι το έργο της ανάγκης. Για να το κάνει αυτό σαφές, ο Gadamer εγκαθιστά μια καθαρή διάκριση ανάμεσα στο έργο του Θεού και το έργο της ανάγκης. Ο Θεός δεν εμπλέκεται στην πρωταρχική μαθηματική σύσταση των στοιχείων από την ανάγκη. Ο Gadamer επιμένει ότι τα κανονικά στερεά δεν είναι απόρρητοι μυθικής σκέψης ούτε απαιτούν οποιαδήποτε επέμβαση από το Θεό. Είναι προσεγγίσιμα μόνο μέσω από ένα εικόνα λόγον, δηλαδή μία θεωρία.⁵ Έτσι, από τη μία μεριά, η νοητική προσέγγιση του χώρου ως χώρα μπορεί να επιτευχθεί μέσω από ένα είδος μη αυθεντικής σκέψης - λογισμό τίνι νόθω - που είναι πολύ κοντά στο να ανερείεται κάποιος. Αλλά, από την άλλη μεριά, η σύσταση των κανονικών στερεών και η αντιστοιχία τους στα τέσσερα παραδοσιακά (Εμπεδοκλεία) στοιχεία είναι προϊόν της ανάγκης - «μίας ανάγκης η οποία, βεβαίως» επιμένει ο Gadamer, «είναι λογικά κατανοητή και πρόσφορη στη λογική».⁶ Με αυτό τον τρόπο, μέσω στην παράλογη

και έξω από αισιακό προσδιορισμό χώρα, η ανάγκη, η οποία είναι λογική, επικρατεί ως έκφραση της συνολικής τάξης του χώρου.⁷ Μόνο εξαιτίας της λογικής που επιδεικνύεται στο βασίλειο της ανάγκης, ο καθορισμός και η διάταξη του ορατού κόσμου καθίστανται εφικτά. Ο δημιουργός (Θεός) παραλαμβάνει τα προϊόντα της ανάγκης για να προχωρήσει στην παραγωγή του σύμπαντος.⁸ Συσχετίζοντας το έργο του δημιουργού με την ανθρώπινη πράξη, ο Gadamer ισχυρίζεται ότι η δημιουργία του κόσμου από τον Θεό είναι το ίδιο πράγμα με την κατανόηση του κόσμου από τους ανθρώπους. Έτσι, η σύσταση του κόσμου θεωρείται ως το θεμέλιο για την υλοποίηση από τον άνθρωπο μιας ιδανικής σύστασης τόσο της ψυχής όσο και της πολιτείας. Η δραστηριότητα του Θεού να βάλει τάξη στον κόσμο δεν υπόκειται σε απειρίριστες αλληλεπηρεασμένες δυνατότητες σύμφωνα με την ανάγκη. Πάντως, αυτές οι δυνατότητες είναι ανοικτές. Το ίδιο συμβαίνει στην ανθρώπινη πράξη.⁹

ΕΙΚΟΝΑ 1: Aldo Rossi, Teatro dell Mondo, Βενετία, Biennale 1979

Το θέμα αφορά τις στην ανάμνηση των ηθικών θεμάτων που ήταν χαρακτηριστικό της Βενετίας του 15^{ου} αιώνα.

“ Στη Μοντέρνα εποχή, η χώρα ως οντολογική δυνατότητα, δηλαδή ως δυνατότητα αυτόνομης ύπαρξης του όντος στον κόσμο, ερμηνώνεται ”

4. Η Αρχιτεκτονική στη Χώρα του Πλάτωνα με βάση την ερμηνεία του Gadamer

Ο Gadamer, μέσα από την ερμηνευτική κατανόηση του Τιμαίου, δείχνει ότι η Πλατωνική σύλληψη της έννοιας της χώρας είναι βασισμένη σε μια εγγενή φαινομενολογική αιτίαση. Σε αυτό το πλαίσιο, η χώρα δεν είναι απλά το αρνητικό εκμαγείο της ορθολογικής δομής των τεσσάρων στοιχείων όπως ισχυρίζεται ο Conford, αλλά, επί ηθέον, είναι μια οντολογική ευκαιρία, μια ευκαιρία ύπαρξης στο πεδίο του λόγου, για όλα τα αισθητά. Αυτή η σύλληψη της έννοιας της χώρας είναι, σύμφωνα με τον Gadamer, ο μόνος τρόπος να υπάρχουν τα αισθητά ως εικόνες των

ιδεών. Επιπλέον, συνιστά το θεμέλιο για την ύπαρξη της ιδανικής σύστασης της ανθρώπινης πολιτείας. Με αυτό τον τρόπο, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ένα συγκεκριμένο έργο αρχιτεκτονικής στη χώρα του Τιμαίου είναι το αισθητό είδωλο μιας ιδέας εξαρτημένης από την ανάγκη. Με τη δράση του δημιουργού, ένας ατέλειωτος αριθμός από διαφορετικά μεταξύ τους έργα μπορεί να παραχθεί, που προκύπτουν ως μιμήματα της ίδιας ιδέας. Εάν προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε αυτό στην περίπτωση του κλασικού ελληνικού ναού, θα μπορούσαμε να

ισχυριστούμε ότι κάθε ναός διαφέρει από τους άλλους μέσα στα όρια της απόλυτης μορφής του, της ιδέας του. Σε αντίθεση με την αιώνα και παγκόσμια φύση της ουσίας, οι ιδιαίτεροι ναοί είναι περιορισμένοι στο χώρο και το χρόνο. Το πεπερασμένο της φύσης τους ως αρχή ύπαρξής τους στον υλικό κόσμο απορρέει από μαθηματικές σχέσεις. Η διαδικασία ατομικοποίησης των μεμονωμένων ναών συντελείται μέσα στη χώρα και εξαρτάται — σύμφωνα με τον Gadamer— από «τη συνολική νομοτέλεια του χώρου». Έτσι, το μέτρο και η αναλογία στον κλασικό ναό συνιστούν

διακήρυξη της αιώνιας ομορφιάς και αλήθειας, όπως αυτές συλλαμβάνονται στο ιδιαίτερο χωροχρονικό του περιβάλλον. Σε αυτή τη βάση, αποκλίσεις αιτιολογούνται απόλυτα. Στους πραγματικούς ναούς, παρατηρείται αυξανόμενη προσπάθεια προς την επίτευξη καθαρών, απλών και αρμονικών μαθηματικών σχέσεων. Πάντως, από το τέλος του πέμπτου αιώνα π.Χ. και εξής, η σύγχρονη ανάπτυξη της πολυπλοκότητας και της κανονικότητας βιάζει τόσο το ιδεώδες της πόλιως ως ημεικτικής, ημιανθρώπινης ολότητας, όσο και την ατομική ελευθερία σε αυτό το πλαίσιο. Όσο μεγαλώνει η διάσταση ανάμεσα στην πολιτική και την ηθική μέσα στην πόλιν, νεκρή τυποποίηση και έλλειψη μορφικής ακρίβειας υποδηλώνουν την κατάρρευση του ναού ως είδωλο του απόλυτου καλού και αληθινού της κλασικής πόλιως. Η παγκοσμιότητα με την έννοια της ενότητας παραδίδεται στην παγκοσμιότητα με την έννοια της διάστασης, της πολυπλοκότητας και της κενής τυποποίησης. Η ατομικότητα, αντί να υπάρχει χάριν στην ενότητα, γίνεται αυτοαναφερόμενη και αυτάρεσκ. Αυτή η κατάσταση ενισχύεται κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή.¹⁰ Κατά την αναβίωση της κλασικής αρχιτεκτονικής από την Αναγέννηση, φαίνεται ότι η ιδέα ως η απόλυτη μορφή όπως εναρμονίζεται από την παράδοση, δεν συνιστά τη βάση του έργου της αρχιτεκτονικής. Η ιδέα είναι ακόμη αιώνα και αμετάβλητη αλήθεια, μέσα από το φίλτρο της χριστιανικής ερμηνείας, το νόημα της ως μορφή έχει αποσυρθεί. Διατηρεί όμως ακόμη το νόημά της ως το απόλυ-

το καλό που εκφράζεται από τα κανονικά στερεά και αρμονικές μαθηματικές σχέσεις. Ρωμαϊκά ερείπια αντιγράφονται και ανασυνθέτονται σύμφωνα με τη μαθηματική αρμονία. Τα αρχιτεκτονικά μέρη, ξέχωρα από την αφηρημένη τους γεωμετρία και τις αρμονικές μαθηματικές σχέσεις, κατηγοριοποιούνται από τον Alberti ως διάκοσμος, δηλαδή κατώτερης σημασίας σε σχέση με το ωραίο.¹¹ Το ωραίο ως έκφραση του απόλυτου καλού εκδηλώνεται αποκλειστικά μέσα από τη γεωμετρική και μαθηματική τάξη του σύμπαντος. Έτσι, η κλασική μορφή έρχεται δεύτερη όσον αφορά τη δυνατότητά της να εκφράζει την ιδέα. Ως συνέπεια, η ύπαρξη της χώρας ως «μητέρα» ή «τροφού» υπονομεύεται καθοριστικά. Η ιδέα δεν έχει κάτι κοινό με τη μορφή με την κλασική της έννοια: διαμελισμένη ειδωλά της Ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής έχουν υποκαταστήσει τη μορφή ως παράδειγμα, ενώ η λειτουργία της μιμήσεως αναστέλλεται. Η γεωμετρική και μαθηματική κοσμική τάξη του Πυθαγόρα και ιδιαίτερα του Πλάτωνα αναλαμβάνουν να δώσουν χωροχρονική ύπαρξη στην ιδέα του καλού υπό αυτές τις συνθήκες. Ο Μανιερισμός και το Μπαρόκ, στην προσπάθεια να αναστήσουν τη μορφή, την απελευθερώνουν από τον απόλυτο χαρακτήρα του παραδείγματος όπως εναρμονίζεται από το θείο. Στη Μοντέρνα εποχή, ο διαχωρισμός ανάμεσα στις ιδέες και τα αισθητά ολοκληρώνεται. Με την απόσυρση όμως των ιδεών καταργούνται και τα αισθητά ως εικόνες ή μιμήματα αυτών. Το έργο δεν υπάρχει αφ' εαυτού με την έννοια του Πλάτωνα αλλά ορίζεται, ιδιαίτερα μέσα από την καντιανή έννοια της αισθητικής αυτο-

νομίας, σε σχέση με την ψυχολογία του ανθρώπινου υποκειμένου. Η χώρα ως οντολογική δυνατότητα, δηλαδή ως δυνατότητα αυτόνομης ύπαρξης του όντος στον κόσμο, ερμηνώνεται. Προσπαθώντας να ξεπεράσει το αδιέξοδο, ένα μεγάλο μέρος της αρχιτεκτονικής των τελευταίων 30 ετών, επιχειρεί τον επαναπροσδιορισμό της σε σχέση με τη μεταφυσική όχι σε αναζήτηση οποιασδήποτε απόλυτης αλήθειας αλλά με αναφορά σε αυτή. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Gadamer προτείνει τον ερμηνευτικό του κύκλο ως μια αέναη κίνηση από την κατανόηση στην ερμηνεία και στη συνέχεια στην εφαρμογή. Αυτό, βεβαίως, μεταμορφώνει τη φύση της αρχιτεκτονικής. Μπορούμε να ισχυριστούμε στο πλαίσιο της Ερμηνευτικής φιλοσοφίας, ότι ένα σημαντικό μέρος της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες του 80 και του 90 έχει επιλέξει την ύπαρξη μέσα στη χώρα, με την έννοια ότι μέσα από βαθειά κατανόηση της παράδοσης, βασισμένης στη φαινομενολογική ενόραση, το έργο της αρχιτεκτονικής μπορεί να αποκτήσει σωματοπραγματική οντότητα ως ερμηνεία του παρελθόντος και φορέας μνήμης. Ένας ατέλειωτος αριθμός έργων μπορεί να προκύψει με αυτό τον τρόπο. Έτσι η αρχιτεκτονική γεννιέται μέσα στη χώρα, ως μια συνεχής, ανοικτή διαδικασία συνεχώς μετατοπιζόμενων ερμηνευτικών κύκλων. Έργα αρχιτεκτόνων όπως των Tadao Ando, Aldo Rossi, Leon and Rob Krier, Demitri Porphyrios, Paolo Zermani, Hans Hollein, Massimo Scolari θα μπορούσαν να θεωρηθούν εκφράσεις αυτής της κατάστασης (εικ. 1).

“ Η διήγηση για τη χώρα προηγείται της φιλοσοφίας όπως η χώρα προηγείται της γέννησης του κόσμου ”

5. Ο Derrida στη Χώρα του Πλάτωνα

Ο Derrida επικεντρώνει στο είδος της λογικής μέσα από το οποίο μπορεί κάποιος να προσεγγίσει τη χώρα. «Από την μια μεριά» - γράφει ο Derrida - «μοιάζοντας σε μια ονειρική ή νόθα λογική (*raisonnement batard*), αυτός ο λόγος μας θυμίζει ένα είδος μύθου μέσα στο μύθο, μια *ανοικτή άβυσσο* στο γενικό μύθο. Αλλά, από την άλλη μεριά... ο λόγος για τη χώρα δεν είναι πλέον ένας λόγος για το όν, δεν είναι ούτε αληθινός ούτε προφανής και εμφανίζεται έτσι να είναι ετερογενής στο μύθο... Η άβυσσος δεν ανοίγει με τη μία, (...) όλα μοιάζουν να γίνονται ως εάν... το ρήγμα αυτής της αβύσσου αναγγελλόταν με βουβό και υπόγειο τρόπο, προετοιμάζοντας και αναπαράγοντας από πριν τα ομοιώματά του (*simulacra*) και τις σκηνοθεσίες στην άβυσσο (*mises en abyme*): μια σειρά από μυθικά πλάσματα της φαντασίας τοποθετημένα ομοιόμοια το ένα μέσα στο άλλο.»¹²

Έτσι η χώρα φαίνεται να είναι ένα «θέατρο της ειρωνίας» όπου η δράση παρουσιάζεται μέσα από μια σειρά

υποδοχών, τοποθετημένων αμοιβαία του ενός μέσα στο άλλο. Το ίδιο το Πλατωνικό κείμενο έχει, σύμφωνα με την ανάγνωση του Derrida, μια σειρά από επτά τέτοιους υποδοχείς:

(F1) Το ίδιο το έργο *Τιμαίος*.
 (F2) Ο διάλογος της προηγούμενης βραδιάς (που κατά πάσα πιθανότητα συνιστούσε το θέμα των έργων *Πολιτικός*, *Πολιτεία*).
 (F3) Η παρούσα περιήληψη, η περιγραφή της ιδανικής *πολιτείας*.
 (F4) Η διήγηση από το νεαρό Κριτία ενός μύθου που είχε ήδη διηγηθεί την προηγούμενη νύχτα, σύμφωνα με μια παιλιά, προφορική παράδοση.
 (F5) Ένας άλλος μύθος που διηγήθηκε ο νεαρός Κριτίας μέσα στον κύριο μύθο, τον οποίο ο γέρος Κριτίας, ο πρόγονός του, του είχε πει. Αναφερόταν σε μια συνομιλία την οποία ο γέρος Κριτίας είχε πει ότι είχε με το Σόλωνα.
 (F6) Η συνομιλία που ο Σόλων είχε με ένα Αιγύπτιο ιερέα, που ήταν το θέμα της διήγησής του στο γέρο Κριτία.
 (F7) Η διήγηση του Αιγύπτιου ιερέα, κατά τη διάρκεια της οποίας αυτός δι-

νείται με τη σειρά του τη ρίζα της Αθήνας, σύμφωνα με Αιγυπτιακές γραφές.¹³ Έτσι, η διήγηση για τη χώρα κατευθυνόμενη από νόθους συλλογισμούς (*λογισμοί τινί νόθοι*, 52b) (*raisonnement batard*) εγκαινιάζεται από μία νέα επιστροφή στη ρίζα, σε μία προ-ρίζα.¹⁴ Σε μια αρχή που είναι προγενέστερη της αρχής. Αυτοί οι νόθοι συλλογισμοί δεν καθιστούν τη διήγηση για τη χώρα κατώτερη της φιλοσοφίας. Η παράξενη δυσκοιλία όλη του κειμένου, ισχυρίζεται ο Derrida, βρίσκεται στη διάκριση από τον Πλάτωνα ανάμεσα στο «αληθινό» και το «αναγκαίο». Η διήγηση για τη χώρα προηγείται της φιλοσοφίας όπως η χώρα προηγείται της γέννησης του κόσμου. Η διήγηση για τη φιλοσοφία προχωράει μέσα από αντιθέσεις που αναφέρονται στις πρώτες αρχές. Η φιλοσοφία μιλάει για την αντίθεση ανάμεσα στο *παράδειγμα* και το *είδωλο* αλλά δεν μπορεί να μιλήσει για αυτό που μοιάζει με τη «μητέρα» της, την «τροφό» της, την «υποδοχή» της ή τον «φορέα του αποτυπώματός» της.¹⁵

6. Η Αρχιτεκτονική στη Χώρα του Πλάτωνα με βάση την ερμηνεία του Derrida

Ο Derrida ερμηνεύει τη χώρα στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της Αποδόμησης. Έτσι, η έννοια της χώρας βρίσκεται έξω από τον φιλοσοφικό και έξω από τον μυθολογικό λογισμό. Η γνώση μας για τον κόσμο είναι σκηνές από ένα θέατρο της ειρωνίας, οι οποίες «εγκιβωτίζουν» το ένα μέσα στο άλλο μια σειρά από αρνητικά αποτυπώματα ή υποδοχείς χωρίς τέλος και χωρίς πάτο. Ο πολιτικός λογισμός καθεαυτός γίνεται εδώ καταντοπός με αυτή την έννοια.

Μέσα σε αυτό το θέατρο της αβύσσου, η αρχιτεκτονική φαίνεται να παίζει προνομιακό ρόλο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή λειτουργεί ως «μία σειρά από αλληλοεγκιβωτιζόμενα αρνητικά αποτυπώματα» που είναι έτοιμα να *σκηνοθετήσουν στην άβυσσο* (*mettre en abyme*) μια σειρά από έργα φαντασμάτων. Με άλλα λόγια, η αρχιτεκτονική ταυτίζεται –αλληγορικά– με τη χώρα. Ως τέτοια, η αρχιτεκτονική είναι η υποδοχή όχι μόνον της οντολογικής διαφοράς ανάμεσα στο παράδειγμα και το είδωλο, που συνιστά το γενε-

σιουργό ζεύγος όλων των δυαδικών σχέσεων που οριοθετούν τη Δυτική αρχιτεκτονική, i.e. μορφή/λειτουργία, μοντερνικότητα/παράδοση, φύση/τεχνολογία, αλλά, πέρα από αυτό, η αρχιτεκτονική είναι το θέατρο της αβύσσου όπου αυτές οι δυαδικότητες αναλαμβάνουν δράση σε ένα έργο με τίτλο «Η γνώση μας για τον κόσμο». Όλη η Δυτική αρχιτεκτονική θα μπορούσε να ερμηνευθεί με αυτό τον τρόπο. Έτσι, η Κλασική αρχιτεκτονική θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το κουτί της Πανδώρας, μέσα στο οποίο δυαδικότητες όπως μύθος και λόγος, θρησκεία και δημοκρατία, μνήμη και νεωτερισμός, ενεργοποιούνται, δίνοντας διάφορες στρώσεις εντυπωμάτων. Κάθε ιδιαίτερος ναός θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα διαφορετικό εντύπωμα. Κάθε ναός – εντύπωμα ακοιτουθεί σχεδόν απλές, μερικές φορές σχεδόν αρμονικές μαθηματικές σχέσεις. Κάθε ναός - εντύπωμα είναι σχεδόν όμοιος με τους άλλους. Όλα μοιάζουν ότι σχεδόν συμβαίνουν, προαναγγέλλοντας το «ρήγμα της αβύ-

σσου», το οποίο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ανοίγει πλάτια από τον δέκατο πέμπτο αιώνα και μετά. Ο ιδιαίτερος ρόλος που δίνεται από τους αρχιτέκτονες της Αναγέννησης στα κανονικά στερέα και τις αρμονικές μαθηματικές σχέσεις, φανερώνει την προσπάθεια να διατηρήσουν αυτό το ρήγμα υπό έλεγχο, να προσποιηθούν ότι δεν υπάρχει πρόβλημα στη σχέση ιδέας – μνήματος. Οι πρώτες στιγμές του χάους γίνονται εμφανείς στην αρχιτεκτονική του Μανιερισμού και του Μπαρόκ, που αποκηρύσσουν την προκατάληψη της Αναγέννησης με την αρμονία. Ο Νεοκλασικισμός αγωνίζεται να επαναφέρει την κλασική μορφή στην τάξη, μία αποσπασματική όμως τάξη, Καρτεσιανού τύπου. Η τάξη του Καρτεσιανού τρισδιάστατου κανόνα υποκαθιστά την αρχιτεκτονική στην Μοντέρνα εποχή. Στρώσεις από Καρτεσιανά εντύπωμα εγκιβωτίζουν τις Μοντέρνες δυαδικές σχέσεις όπως μορφή και λειτουργία, φύση και κουλτούρα, θεωρία και πράξη, ιστορία και νεωτερισμός.

Εικόνα 2: Serpentine gallery pavilion 2012. Αρχιτέκτονες: Herzog, De Meuron και Ai Weiwei (φωτογρ. Έλενν Τάτλα)

Ο σχεδιασμός συνίσταται - μεταφορικά - σε μια αρχαιολογική επέμβαση: τα περίπτερα των 11 προηγούμενων ετών αναπαριστούν ως ανεσκαμμένα θεμέλια. Ο χώρος προβλήται κάτω από μια πηλατοφόρμα με νερό ανεστρωμένη στα 1.40 μ., που αντανακλά το περιβάλλον.

Κυρίως μετά τη δεκαετία του ογδόντα έγινε προσπάθεια από αρχιτέκτονες όπως ο Peter Cook, ο Bernard Tsumi, ο Peter Eisenman, ο Daniel Libeskind, οι Coop Himmelblau, ο Frank O' Gehry και πολλούς ακόμη να χτίσουν στην άβυσσο (*mettre en abyme*) αρχιτεκτονικά έργα όπου

σύγχρονες δυαδικότητες μπορούν να εκτεθούν ως ανεπίλυτες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η αρχιτεκτονική γίνεται μια παγωμένη σειρά από εγκλωβισμένες τη μία μέσα στην άλλη στρώσεις από εντυπώματα. Έτσι, η αρχιτεκτονική ενσαρκώνει μια ανοιχτή διαδικασία, η οποία προβληματίζει

πάνω στην γνώση μας για τον κόσμο. Τόσο η μορφή όσο και η λειτουργία, η φύση όσο και ο πολιτισμός, η θεωρία όσο και η πράξη, η ιστορία όσο και ο νεωτερισμός είναι μερικά από τα φαινόμενα που παίρνουν μέρος σε αυτό το θέατρο της αβύσσου της σύγχρονης αρχιτεκτονικής (εικ. 2).

Η φιλοξενία του έργου της αρχιτεκτονικής στην Πλατωνική Χώρα: αυτόνομη ύπαρξη ή σκηνοθεσία φαντασμάτων στην άβυσσο;

7. Συμπεράσματα

Φαίνεται ότι τόσο για τον Gadamer όσο και για τον Derrida, η χώρα είναι η αναπόφευκτη συνέπεια της ανθρώπινης γνώσης του κόσμου με όρους της διττής σχέσης *ιδέα - ειδωλόν*. Χώρα είναι το όνομα της οντολογικής διάστασης ανάμεσα στα δύο. Η ύπαρξή της μπορεί να θεωρηθεί ως η γενεσιουργός αιτία όλων των αλληγιών στη Δυτική τέχνη και αρχιτεκτονική από την κλασσική εποχή έως σήμερα. Βεβαίως, ο Gadamer και ο Derrida έχουν θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ τους. Από τη μία μεριά, ο Gadamer, μέσα από μία φαινομενολογική προσέγγιση στη βάση της ερμηνευτικής, βλέπει τη χώρα ως τη μόνη συνθήκη υπό την οποία ένα αισθητό πράγμα

μπορεί να αποκτήσει οντολογική υπόσταση ως *ειδωλόν* μιας ιδέας. Επιπλέον, η χώρα είναι ο φορέας των εντυπωμάτων της παράδοσης. Σε αυτή την περίπτωση, η σύγχρονη αρχιτεκτονική μπορεί να έχει νόημα και ύπαρξη μόνον ως συμμετοχός σε μια ανοιχτή διαδικασία «ερμηνευτικών κύκλων» μέσα στη χώρα. Από την άλλη μεριά, ο Derrida μέσα από μια αποδομιστική ανάγνωση, επιμένει ότι η χώρα είναι στην πραγματικότητα το «θέατρο της αβύσσου» όπου όλες οι δυαδικότητες του Δυτικού λογισμού αναλαμβάνουν δράση. Η αρχιτεκτονική μπορεί να αποτελέσει την αλληγορική έκφραση αυτής της κατάστασης. Και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται ότι

η σύγχρονη τέχνη και αρχιτεκτονική έχουν βρει καταφύγιο και φιλοξενία μέσα στην αρχέγονη μήτρα της χώρας. Η χώρα λειτουργεί ως ο γενεσιουργός τόπος που εγκλωβίζει και συγχρόνως προστατεύει το έργο της τέχνης τόσο από την επαφή όσο και από την κατάργησή του απόλυτου. Τα μαθηματικά ως μορφοποιητικός παράγων δρουν είτε με στόχο τη συγκροτημένη αλληλασένδως μεταβαλλόμενη μορφή στο πλαίσιο της Ερμηνευτικής φιλοσοφίας του Gadamer, είτε με στόχο την κατάδειξη του χάους που υπονομείει οποιαδήποτε προσπάθεια λογικής συγκρότησης του κόσμου από τον άνθρωπο, στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της Αποδόμησής του Derrida.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Βλέπε: F. M. Cornford, *Plato's Cosmology*, London, 1937. Επίσης: H. G. Gadamer, "Idea and reality in Plato's *Timaeus*", *Dialogue and Dialectic*, (μετ. & εισαγ. P. Ch. Smith), New Haven, 1980, σελ. 180-189, ιδιαίτερα. ² *Ibid.*, Gadamer, σελ. 156-193. ³ *Ibid.*, σελ. 175. ⁴ *Ibid.*, σελ. 179. ⁵ *Ibid.*, σελ. 180. ⁶ *Ibid.*, σελ. 182. ⁷ *Ibid.*, σελ. 179. ⁸ *Ibid.*, σελ. 188. ⁹ *Ibid.*, σελ. 92-93. ¹⁰ Βλέπε συζήτηση σε: Helen Tatta, *Idea and Freedom*,

The Search for Form in Classical Architecture and the Modern Movement, Ph. D. Thesis, Edinburgh University, 1989, σελ. 52-60, ιδιαίτερα. ¹¹ Leon Battista Alberti, *The Books of Architecture* (*De re aedificatoria*), (μετ. James Leoni, 1728), London, 1955, Book VI, ch 2, f m VII, V, και Book VI, ch 13, f b VI. ¹² Βλέπε: Jacques Derrida, "Chora", που ηρπάζεται στο: Jacques Derrida & Peter Eisenman, *Chora L Works*, The Monacelli Press, σελ. 25. ¹³ *Ibid.*, σελ. 28. ¹⁴ *Ibid.*, σελ. 30. ¹⁵ *Ibid.*, σελ. 30. ¹⁶ *Ibid.*, σελ. 27.